

Tuhatvuotinen korruptio ja Venäjä

Lännessä totuus on matemaattisesti mitattava ja rationaalisesti selitettävä asia. Täällä moniarvoisen, demokraattisen sekä läpinäkyvyyttä ja ihmisoikeuksia kunnioittavan laillisuusyhteiskunnan ajatellaan olevan absoluuttinen, historiasta ja kulttuurista irti oleva asia ja kaikkien tavoite. Historiatiede kuitenkin selittää myös moraaliset ja tiedolliset rakenteet ajasta ja paikasta riippuviksi. Sattumien summana länsimainen, mutta maailman mitassa poikkeuksellinen arvomaailma syntyi vähitellen keskiajalta lähtien ja levisi läntisen talouden myötä ja alkoi dominoida viimeisen vuosisadan aikana. Valtaa ja oikeudenmukaisuutta voidaan kuitenkin toteuttaa myös yksilöitä syrjivissä, mystiikkaa ja salakähmäisyyttä suosivissa klaniverkostoissa. Ne myös tarjoavat suuret näköalat rikkauksiin. Venäjän yhteiskunta näyttää länsimaista käsin korruptoituneelta, irrationaaliilta, rosvoklaanien hallitsemalta ja ihmisoikeuksia loukkaavalta. Pyrkimys rakentaa Venäjästä länsimainen demokratia on epäonnistunut useasti. Artikkelini esittää syyksi sen, että kun lännestä poikkeavat perusrakenteet on valittu kaukana historiassa, uuden toimintatavan liimaaminen päälle ei onnistu, koska perinteinen järjestelmä on oman kulttuurin silmissä legitiimi ja toimiva. Artikkelissa käydään läpi näkemyksen tueksi aate- ja taloushistorian pitkiä rakenteita ja niiden kehitystä varhaiskeskiajalta nykyisyyteen.

Jukka Korpela

Kun Venäjälle annettu talousapu vuoti 1990-luvulla yksityistileille länteen eikä kukaan rakentanut Venäjää, syytettiin oikeusjärjestelmää, joka ei takaa investointisuojaakaan eikä ennustettavuutta. Kun kaikki rakentuu henkilöverkostoille ja läpinäkyvyyden puute on leimallista, on korruptio endeemistä ja tehokasta. Venäjästä onkin julkaistu paljon kirjallisuutta roistojen valtakuntana. Mark Galeottin *The Vory* lienee kuuluisin. Venäjän hallintomallin kutsuminen kleptokratiaksi on jo kulunut klisee (Galeotti 2018; Dawisha 2014; Machan 2008, 272–273).

Länsimainen tarkkailija on neuvoton, kun Venäjä kehittyy kaikessa kummalliseen ja väärään suuntaan. Masha Gessenin (2018) mukaan hänen perheensä piti Venäjää jo neuvos-

toaikana ”natsimaana”, josta haluttiin pois. Juutalaisia ja älymystöä vainottiin ja lastentarhat tuntuivat vankilan ja varastorakennuksen yhdistelmiltä. Yhdysvalloissa asuvan toimittajan näkemys kuvaa liberaalin älymystön kokemusta Neuvostoliiton romahduksesta ja pettymystä uuteen autoritaariseen järjestykseen. Catherine Belton (2020) esittää klassillisen kremlologian mallin mukaan pikkutarkan kronikan Putinin verkoston synnystä ja yksilöiden toiminnasta siinä. Tällä kirjallisuudenlajilla on ansionsa yksityiskohtien kirjaajana. Historiatieteessä ei ole kuitenkaan tärkeää täydellinen faktaluettelo, vaan tosiasioiden sitominen kontekstiinsa. Belton, kuten neuvostoaikainen kremlologia, tyytyykin kauhistelemaan menoa länsimaisen arkiajattelun tasolla viemättä selitystä kulttuurin ja yhteiskunnan rakenteisiin. Tätä genreä leimaa myös ajatus hyvän ja pahan voimien taistelusta: korrumpoinut eliitti vastaan kansan enemmistö.

Erilaiset ajatuspajat ovat myös olleet aktiivisia. Niiden raportit ovat levinneet uutisvälityksen kautta laajalti, ja näin länsimainen lukeneisto on muodostanut käsityksiänsä. Ajatuspajat eivät kuitenkaan ole tieteellisiä tutkimuslaitoksia. Ne ovat tavan takaa jonkin poliittisen, ideologisen tai jopa uskonnollisen ryhmän hallitsemia ja levittävät näiden sanomaa pukemalla ne tiedolliseen asuun (Korpela & Nevala 2020, 47).

Varsinainen tieteellinen tutkimus, kuten Anders Åslundin (2007) analyysi Venäjän talouden murroksesta, keskittyy monesti vain uusimpiin aikoihin ajattelemaan pitkiä kehityslinjoja, koska näkemys Neuvostoliiton romahduksesta 1991 dominoi. Jopa Masha Gessen (2018, passim) pitää Neuvostoliittoa aivan erityisenä eikä vaivaudu katsomaan sen taakse, vaikka vaatii Neuvostoliiton arvostelemista sen omista lähtökohdista. Samoin Alena Ledenevan (1998; 2006; 2013) analyysi keskittyy viime vuosikymmeniin, mutta hänen selityksensä Venäjästä epävirallisten, läpinäkymättömien ja monimuotoisten verkostojen toimintana on tärkeä kokonaisuuden ymmärtämiseksi myös varhaisempina kausina. Tutkimukset katsovat asioita usein myös vain jonkin erillisyyhteisön kuten pietarilaisen intelligentsijan, lännessä asuvien oppositiovaikuttajien tai näiden vastakohtien – rikollisten, maaseudun pieniyhteisön tai kirkon toimijoiden – näkökulmasta. Näin pitäydytään yksittäisissä huomioissa eikä kokonaiselitystä saavuteta.

Venäjä ei tule mitata nykyisen länsimaisen kulttuurin mukaan. Rachel Schroeder ja Vyacheslav Karpov väheksyvät ortodoksisen kirkon merkitystä, koska venäläiset eivät käy säännöllisesti jumalanpalveluksissa. Tämä sopii amerikkalaiseen herännäisyhteisöön, mutta ei ortodoksisuuteen (Schroeder & Karpov 2013, 301–308). Venäläinen, lännessä poikkeava ”pehmeä voima” (*soft power*) jää myös tunnistamatta ja se sotketaan kyynisyyteen ja pragmaattisuuteen, kun analyysin lähtökohtana on rinnastus länsimaiseen yhteiskuntaan ja sen rationaalisuuteen (Smith 2012, 124–129; Deutsch Kornblatt 1999, 415; Schroeder & Karpov 2013, 284–311; Papkova 2013, 244–253; Stoeckl 2014).

Karen Dawishan analyysin eräs kulmakivi on Jevgeni Gontmaherin havainto, että nykyinen Venäjä ei ole valtio vaan jonkinlainen johtavien byrokraattien tai roistojen ja heidän tukijoidensa verkosto. Muotikäsité ”epäonnistunut valtio” (*failed state*) kertoo perehtymättömyydestä historiaan (Dawisha 2014, 36–37; Gontmaher 2013). Tämä ”valtio” on vain 1600-luvulla luotu länsimainen ”postwestfahlenilainen” keksintö käyttää valtaa (Mann 2012, 458–463; Tilly 1990, passim; Fukuyama 2012, 328–335; Wallerstein 1974, 133–162; Anderson 1975, 15–22; Gustafsson 2010, passim). Vaikka se globalisoitui lännen ekspansion myötä viimeisten vuosisatojen aikana, rinnalla säilyi muitakin vallan käyttötapoja. Venäjälle läntinen valtiokäsitys saapui 1700-luvulla, mutta se ei juurtunut yläluokan ulkopuolelle. Venäjällä on puhuttu ”valtiosta” Max Weberin ajatusten mukaisena ”patrimoniaalisena valtana” (*die sultanistische*

Form des Patrimonialismus) (Pipes 1974, 27–138; Weber 1972, 130–140). Nyky-Venäjällä ”valtio” toimii länsimaisessa mielessä eri osa-alueilla, kuten ”hallintovaltiona”, ”verovaltiona” ja ”sotilasvaltiona”. Gontmaherin kärjistyks on kuitenkin tärkeä, koska populaarisissa ja tieteellisissäkin kirjallisuudessa valtion käsitettä käytetään Venäjän yhteydessä tiedostamatta ”postwestfäleniläisessä” merkityksessään, eikä sellainen ”valtio” Venäjällä ole toteutunut.

Semminkin kun venäläiset ovat koulutettuja ja älykkäitä, toisenlaista toimintaa selittää jokin muu kuin kyvyttömyys ymmärtää länsimaisia ”totuuksia”. On kaksi pelkistettyä vaihtoehtoa: 1) voimakas diktaattori kykenee terrorisoimaan muita omaksi edukseen tai 2) perustusasiat eivät ole absoluuttisia vaan ne ovat erilaisesti järjeviä erilaisen historian tuotteina riippumatta yhteisistä sanoista ja kulttuurin ulkoasusta.

Vaikka nykyinen Venäjä on yhä enemmän totalitaristinen valtio, se ei ole Pohjois-Korean tapaan suljettu diktatuuri. Vaikka johtaja voi loukata länsimaisen demokratian perusteita, hän ei kykene siihen yksin. Sellaiseen väkivaltakoneistoon ei myöskään ole varaa, että hän kykenisi. Valta rakentuu yhteisölliselle ideologialle, joka tekee siitä legitimiin laajan joukon silmissä.

Pyrin seuraavassa ymmärtämään tuhannen vuoden kehitystä selityksenä Venäjän nykyiselle tilanteelle. Yhteiskunta ei ole lyhyen ajan politiikan ja talouden tuottama pintarakenne. Vaikka nykyisten venäläisten suhdetta Ukrainaan ohjaa ihmisten oman elämän kokemus (Hakala 2021b), ymmärrykseen vaikuttaa kulttuurin syvärakenne. Se kertoo, mikä on oikein ja väärin, mikä on totuus, mitä laki tarkoittaa, millainen on perhe, onko yksilöllä oikeuksia, mistä johtajan valta tulee, mitä on vapaus, mitä on kaunis ja ruma, mikä hyvä ja paha sekä onko esivalta uhka, turva vai meidän oma yhteisomaisuutemme. Rakenteet riippuvat historiallisesta kontekstista, mutta muutokset tapahtuvat hitaasti vuosituhsien aikana (Jeskanen 2021; Korpela 2015b, 209–234; Korpela 2023). Kuinka siis historia synnytti länsimaisen järjestelmän, ja miten Venäjän historia on johtanut toisiin ratkaisuihin?

Karavaanien basaaritalous

Varhaisissa yhteiskunnissa kauppa oli kertaluontoinen tapahtuma: ostaja teki aloitteen ja tavara vaihtoi omistajaa. Kehittymätön valtajärjestelmä ei erottanut rosvoitusta kaupasta, koska se ei kyennyt takaamaan mitään hetkellistä kestävämpää. Jos ostaja (esim. turkin *almak* = ’ottaa’, ’ostaa’) ei ryöstänyt, hänen piti maksaa tavarasta jotakin, mutta hinta oli aina tapauskohtainen, ja kauppa oli aina yksityisasiasia. Toimen takuuna oli osapuolten hetkellinen mahtavuus ja kunnia, johon voitiin luottaa, sekä sukulaisuudelle rakentuneet verkostot ja uskonnolliset rituaalit (Korpela 2008, 208–217; Gustin 2004, passim; Heebøll-Holm 2013, 6–7; Appadurai 1988, 26–29; Casanelli 1988, 236–257).

Valtajärjestelmä perustui hallitsijan sukulais- ja lojaliteettiverkostoille. Se oli tehokas huonojen liikenneyhteyksien aikana vaikkakin jatkuvasti epävakaa. Paikallinen valta hoiti paikalliset kysymykset, ja erot olivat suuria. Klaanivaltakunnan rakenne ei suosinut yksilöitä eikä yksityisomaisuuksia. Klaani omisti käytännössä kaiken, ja yksilöiden valta ja mahdollisuudet riippuivat asemasta klaanissa (Mann 2012, 238–246; Avery 2007, 48; Axworthy 2008, 34; Stasavage 2020, 15–16, 166–180; Eastmond 2017, passim).

Roomalainen oikeus alkoi erota uskonnosta ja klaanien moraalisaännöistä. Sen puitteissa syntyi yksilö ja kauppaan luotiin sopimuspohjaa, johon sisältyi vastuita ja oikeuksia ennen ja jälkeen transaktion. Vaikka tämä ajattelu jäikin syrjään varhaiskeskiajalla, sen varaan alkoi Länsi-Euroopassa muodostua valtajärjestelmä 1100-luvulla. Yhdessä katolisen kirkon kanssa hallitsijat tuhosivat klaanivallan ja loivat myöhäiskeskiajalla suvereenin oikeusjär-

jestelmän tukemaan omaa valtaansa valtakuntansa alueella (Schiemann 1999, 89–90; Kaser 1989, 14–27; Lowry 2008, 21; Riggsby 2010, 121–134; Berman 1983, 113–151, 199–224, 292; Pihlajamäki, Mäkinen & Varkemaa 2007, 88–101, 229–249; Henrich 2020, *passim*; Koskenniemi 2021, 22–114).

Kollektiivisen klaanimaailman mureneminen ja yksilön synty johti filosofian, tieteen, kaupan, vallan ja oikeuden kehittymiseen aivan erityiseen suuntaan (Korpela 2015b, *passim*; Korpela 2023). Yksityisomaisuus määriteltiin oikeudellisesti, keksittiin juridisen henkilön käsite (*persona ficta*) ja luotiin omistuksien oikeudellinen suoja. Karavaanikauppioiden maailmasta siirryttiin kaupallisen työnjaon maailmaan, jossa kauppa ei enää ollut esineiden kauppaa ja yksityisiä toimia, vaan julkista ja läpinäkyvää. Kauppias oli osakkaitensa varallisuuden hoitaja eikä kauppatavaroiden välittäjä. Nicolas d’Oresme (k. 1382) määritteli rahan ja talouden suhteen niin, että syntyi ymmärrys talousyhteisön varallisuudesta. Hän erotti sen omistajien materiaalisista omistuksista (Dewey 1926, 665–667; Spufford 1988, 295–312).

Michael Mannin mukaan kauppiat ”kansallistettiin”, kun hallitsija alisti heidät omien lakiansa suojelukseen. Kun kauppioiden varallisuus oli valtakunnan resurssi, tuli hallitsijasta kuitenkin kauppioiden panttivanki. Jos hän ryhtyi uhkaamaan kauppioiden asemaa, hän kärsi itse eniten valtakunnan talouden heiketessä (Mann 2012, 431–432; Anderson 1975, 15–22; North & Thomas 1973, 79–97; Braudel 1985, 519–525). Uuden järjestelmän etujen käsittämistä toki häittäsi pitkään Fernand Braudelin (1985) korostama Simon Kuznetsin hypoteesi, jonka mukaan brutto- ja nettopääomien muodostuksen ero oli muinoin paljon nykyistä suurempi. Erilaiset sattumat tekivät pitkän aikavälin taloudesta arpapeliä, kun suuri osa investoinneista menetti arvonsa. Näin kauppa suosi pitkään kertaluontoisia ja lyhyen aikavälin tapahtumia. 1500-luvulla edes länsimainen yläluokka ei ymmärtänyt investointien ideoita (Lowry 2008, 11–14; Braudel 1985, 244–269, 516–518; Kula 1976, 82–111; Wallerstein 1974, 67–68; Harari 2014, 308–328).

Kun taloudesta tuli lännessä vallan selkäranka, oli valtion etu turvata sitä. Investoinnit alkoivat kannattaa ja tapauskohtainen basaarikauppa syrjäytyi. Länsimainen maalliseen oikeusjärjestykseen perustuva suvereeni valtio ja sen kansantalous muodostuikin täysin ylivoimaiseksi 1700-luvulta alkaen, kun teollinen vallankumous merkitsi tuottavuuden kasvua uudessa investointeja suosivassa maailmassa (Pinker 2018, 29–30, 82–86; Scheidel 2019, 1–18, 219–221, 337–344; Henrich 2020, 431–433, 474–489).

Idässä ei seurattu tätä kehitystä: klaanivalta pysyi eikä suvereenia valtaa syntynyt. Basaaritalous jatkui, ja perhe- ja toimijaverkostot tulivat yhä monimutkaisemmiksi ja laajemmiksi. Kun niihin kytkeytyi hallinnon ja armeijan väkeä hallitsijoita myöten, suhde valtaan oli parasiittimainen. Poliittiset, uskonnolliset tai hallinnolliset rajat eivät kahlinneet verkostoja, jotka kykenivät ylittämään ne oman etunsa vuoksi. Samalla niille kehittyi entistä parempi kyky selviytyä paikallisista katastrofeista ja mielivallasta, joka aiheutui puuttuvasta oikeusjärjestyksestä: hallitsijan tekemä konfiskaatio oli liiketoiminnan kulu siinä kuin vero lännessä. Siihen varauduttiin jakamalla ja kätkemällä omaisuutta. (Hanna 1998, *passim*.) Talous ei kuitenkaan kasvanut perhettä suuremmaksi: mikään klaanivaltakunta ei käsittänyt kokonaisuuttaan talousyksikkönä eikä kenelläkään ollut siihen taloudellista lojaliteettia, joten taloudellinen toiminta oli valtakunnasta irrallaan.

Kun lännessä kehitys johti nykyaikaisen pankkijärjestelmän syntyyn 1400-luvulla, itämainen talous ei tätä kaivannut. Kauppa, rahoitus ja rahansiirrot hoidettiin järjestelmillä, jotka perustuivat osallistujien luottamukseen sukujen ja perheiden kunniasta (Hanna 1998, *passim*). Tämä taas nojasi uskonnolliseen moraliin ja yhteiskuntarakenteeseen, jossa omai-

suus ja persoona kuului klaanille. Klaanivaltakunnat eivät voimakkaimmillaankaan kyenneet luomaan oikeusjärjestelmää. Keskeistä oli oman klaanin eli sukulaisten suosiminen ja kaiken toiminnan yksityinen luonne sopijoidensa kesken. Siksi jokaisen osapuolen hyöty oli tärkeää eli viranomaisiin ei toiminut lain vaan oman hyötynsä vuoksi ja siten lahjukset olivat osa järjestelmää, siinä missä lännessä toimitusmaksut, verot ja tullit. Syytteet nepotismista ja vaatimukset puolueettomasta oikeusjärjestelmästä ovatkin absurdeja klaaniyhteiskunnissa. Järjestelmän tapauskohtaisuus tekee siitä tehokkaan markkinakilpailussa ja tavarakaupassa. Klaanijärjestelmän epävakaus luo kuitenkin epävarmuutta ja ohjaa kätkemään varallisuutta ”turvasatamiin” (Korpela 2023; Hanna 1998, passim; Abu-Lughod 1989, 16–17, 218–224; Tripp 2006, 6).

Oikeusvaltio on länsimaisen kulttuurihistorian tulos. Islamilainen *shari'a* on aina ollut ikiaikaisen persialaismallin mukaan uskonnollinen asia ja sen puitteissa tunnetaan absoluuttinen totuus (*haq*), jota ei tarvitse muulla oikeuttaa. Hallitsija on lakien yläpuolella ja tuntee oikeuden ja totuuden, jonka hän alamaisilleen suo heidän hyvänä paimenenaan. Paavin lähettiläät äimistelivät jo 1200-luvulla sitä, että Mongolien kaanin hovissa oli niin vähän juristeja, joihin he olivat lännessä tottuneet (Giovanni di Pian di Carpine 1989, 9, 42; Korpela 2014, 53–56). Riitoihin, sopimuksiin ja kauppaan perehtyneiden lakimiesten puute oli silmiinpistävää myös neuvostovallan kaaduttua transitioyhteiskunnissa, joissa hallinto- ja rikosjuristeja oli toki riittämiin. Venäjällä osa älymystöstä on tavoitellut oikeusvaltiota aina 1700-luvulta lähtien. Tämän merkitystä ei pidä liioitella, koska ajatus ei juurtunut massoihin tai valtaan (Hughes 2006, 81–89; Hamburg 2006, 119–122; Madariaga 1981, 139–183; Dawisha 2014, 333–334).

Venäjän vallan kehitys 1400-luvun lopulta 1600-luvun lopulle

Itä-Euroopassa kauppa kulki jokireitistöjä pitkin, yhdistyi karavaanireitteihin ja synnytti liikenteellisiin solmukohtiin valtokeskuksia. Ensimmäisiä laajoja verkostoja muodostivat viikingit ja Volgan islamilaiset kauppiaat jo varhaiskeskiajalla. Heidän sijaansa nousi muita toimijoita ja näiden ryhmiä kuten esim. Novgorodin *uškuinitsy*-rosvot, *gosti surožane*-kauppiaat ja hansakauppiaat. Lopulta yksittäiset sotaherrat, puolirikolliset kasakat ja monimuotoiset karavaanikauppiaat korvasivat heidät (Korpela 2022a).

Ulkopuoliset kauppiaat erosivat keskusten omista kauppiaista. Suurkauppiaille (*gosti*) oli keskeinen asema hallinnossa joko itsenäisesti kuten Novgorodissa tai ruhtinaan tukena kuten useimmissa muissa keskuksissa. Näiden ohella erilaiset pienkauppiaat olivat arkitaloudelle tärkeitä (Perhavko 2012, passim; Korpela 2022a; Korpela 2018, 144–145, 174).

Iivana III alkoi 1400-luvun lopulla erottaa Moskovaa vuosisataisesta suhteestaan tataari-ordaan ja seurata Länsi-Euroopan kehitystä (Halperin 2010, 27–34; Halperin 1982, 257–263; Lenhoff 2015, 20–24; Landa 1995, 56–63; Korpela 2018, 173–175). Hallinto rakennettiin uudella tavalla ja taloudessa toteutettiin merkantilismia: kauppaa keskitettiin kaupunkeihin ja *gosti*-kauppiaita alettiin nimittää suuriruhtinaan kauppiiksi (*gosti velikogo knjazja*). Säädettiin lakeja ja rakennettiin hallintoa rikollisuuden torjumiseksi, talouden edistämiseksi ja tullijärjestelmän sekä verotuksen pystyttämiseksi. 1500-luvulla alettiin rajoittaa orjien myyntiä työvoimatarjonnan säilyttämiseksi, sekä strategisten ja tärkeiden tavaroiden ulkomaankauppaa ja perustettiin monopoleja. Lisäksi rajoilla ryhdyttiin määrittelemään valtakunnan territoriota, jota tsaari hallitsi laeillaan (Korpela 2018, 173–185; Perhavko 2012, 184–223; Blum 1961, 138–143; Dewey 1966, 277–288).

Moskova ei ollut territoriaalinen suvereenivaltakunta 1500-luvun puolivälissä eikä Länsi-Eurooppa sille taloudellinen houkutin. Kazanin valloitus 1552 orientoi Moskovan itään ja kaakkoon eli Volgalle, joka oli kaupan valtatie Keski-Aasiaan, Persiaan, Intiaan ja Lähi-itään. Tämä ei merkinnyt vain politiikkaa ja kauppaa vaan paljon suurempia mullistuksia yhteiskunnassa (Korpela 2018, 144–148, 175–183, 219). Volgalla Moskova kohtasi sen klaanivaltakuntajärjestelmän, jonka se oli yrittänyt jättää Iivana III:n ajalla. Moskova kehittyikin tapauskohtaiseksi klaanivallaksi ja toimi sen periaatteilla. Tsaari kontrolloi vain alueiden klaanijohtajia, ja paikallisyhteisöt säilyttivät omia kulttuureitaan, uskontoaan ja tapojaan (Romaniello 2012, passim).

Tsaarin yksityistalous ei eronnut valtakunnan taloudesta, kuten alkoi tapahtua lännessä. Tsaarin virkamiehet jatkoivat keskiajalla syntynyttä *kormlenije*-järjestelmää eli sitä, että he käyttivät elannokseen paikallisväestön omaisuutta. *Kormlenije* kasvoi 1500-luvun alussa, ja suuriruhtinaan tai muun vallan paikallisedustajat *namestnikit* ryöstivät maata, mikä johti hallinnon uudelleen järjestelyyn ja oikeusistuinten *guba*-hallintoon. Siinä paikalliset valitsivat itse tuomarinsa oman järjestelmänsä mukaan, mikä ohjasi paikallisuuden eroon keskukselta entistä enemmän. Keskusvallan suhde paikallismaailman *mir*-yhteisöön pysyi seremoniallisena, ulkopuolisena ja ikään kuin valloituksesta kertovana. Siinä sivussa *kormlenije*-järjestelmän periaatteet säilyivät nykyisyyteen (Davies 1997, 39–67; Dewey 1966, 277–288).

Venäläisen paikallisyhteisön (*mir*) suurin arvo on *sobornost*, joka kuvaa sitoutuneisuutta yhteisön yhteisiin päämääriin yksimielisyydellä. Yksimielisyyden loukkaaminen yksilön etujen ja mielipiteiden vuoksi johtaa *raskol*-tilaan ja katastrofiin (Korpela 2015b, 228–231; Korpela 2022b). Toisin kuin lännessä, ihmisen maine pahana saattoi johtaa oikeusistuimessa tuomioon 1500-luvulla, vaikka ei ollut todisteita mistään rikoksesta. Yksittäisen pahan asian tekijä voitiin taas tuomita lievemmin, jos hän oli hyvä (Stevens 1997, 585).

Koska tsaari osallistui kaupankäyntiin ja koska tsaarin yksityistaloutta ei erotettu valtakunnantaloudesta, ei syntynyt kansantalouttakaan. Tsaari pysyi suurimpana kauppiana, maanomistajana ja teollisuusmiehenä 1600-luvun jälkeinkin. Hän vain antoi käyttöoikeuksia ja monopoleja lähipiirilleen toteuttaa kauppaa. Ihmisen varallisuus riippuikin hänen suhteestaan valtaan eikä jostakin innovaatiosta tai menestyksestä liiketoiminnassa, kuten lännessä alkoi tapahtua. Näin ei myöskään muodostunut ajatusta yksityisomaisuudesta ja sen suojasta (Perhavko 2012, passim; Ananich 2006, 394–425; Blum 1961, passim).

Basaari ja rikollisuus pysyvät

Suuret karavaanit, henkilöverkot ja tapauskohtaiset sopimukset muodostivat itäisen kaupankäynnin perustan. Tämä mahdollisti paikallisten verkostojen ja ”mustan pörssin markkinoiden” käytön. Moskova alkoi yhä voimakkaammin olla mukana, kun yhteydet kaakkoon ja etelään tulivat merkittävämmiksi ja yhteys länteen heikkeni 1500-luvun puolivälissä.

Kauppias ei kuljettanut tavaroita lähtöpisteestä kysynnän perusteella päätepisteeseen. Hän osti ja myi koko matkan ajan. Näin karavaani oli osa kauppiaan liikkuvaa ja jatkuvasti uusiutuvaa verkostoa. Esimerkiksi Hodzha Shams ad-Din Muhammadilla oli 30 000 dinaarin arvosta kauppatavaroita, kun hän lähti Heratista kohti Volgan markkinoita vuonna 1438. Saraissa hän myi näistä 21 000 dinaarin verran ansaiten 31 500 dinaaria ja osti paikallisia tuotteita seuraavaa markkinapaikkaa varten. (Zahoder 1955, 14–17; Polubojarinova 1978, 46–47.) Karavaani muodosti ryhmän kauppiaiden turvaksi. Kun Moskovan lähettiläs Nikifor Basenkov palasi Suuresta Ordasta kaani Ahmetin lähettilään Kara-kücükin kanssa kesällä

1474, mukana oli 3 200 kauppiasta ja näillä 40 000 hevosta. Kara-küçük palasi puolestaan kotiinsa Moskovan lähettiläs Dmitri Lazarevin ja Venetsian lähettiläs Gian Battista Trevisanon kanssa mukanaan suuri kauppiaskaravaani (Prodolženije letopisi, 6982 (1474); Baziljevitiš 1948, 34).

Rikollisuus (*vorovstvo*) oli endeemistä Volgan ja sen sivujokien alueella ja pitkin Donin varsia, Kaukasiassa, Kaspiamerellä ja Keski-Aasian aroilla. Tveriläiskauppias Afanasi Nikitinin kertomus matkasta Intian valtameren rannoille alkaa siitä, kun hänet ryöstettiin useasti matkalla Bakuun vuonna 1466 (*Hoženije*, l. 194ob.–195ob.). Kasakat ryöstivät Persian šaahin lähettilään Andi-bin 1580-luvun lopulla. Atamaani Gavrilko Širikin ja hänen ”karkulais-streltsinsä” ja muut ”rosvot” hyökkäsivät diplomaattien ja kauppiaiden laivoihin Astrahanin alueella vuonna 1600. Kun Nogait ja ”karkulaiskasakat” olivat ryöstäneet sulttaani Muradin kauppaista vuonna 1583, ohjeisti ulkomaanasioista vastaava *posolski prikaz* Moskovan lähettilästä selittämään tilanteen Ottomaanien hovissa: ”Nyttemmin Terekillä ei ole valtiaan edustajia vaan vain varkaita ja karkurikasakoita, joilla ei ole mitään tsaarin antamia valtuuksia tai oikeuksia.” (Pamjatniki diplomatitšeskih, 5; Posolstvo v Persiju, 120–121; *Kabardino-russkie otnošeniija*, nro 16, 22–24).

Paikallishallitsijat, *mirzat*, *bekit* ja ruhtinaat eivät olleet rosvoja parempia. He osallistuivat kauppaan verkostoissa oman etunsa mukaan. He ryöstivät karavaaneja sen ollessa edullista, mutta antoivat kauppiaiden tehdä kauppaa, jos se oli edullisempaa. Useimmin otettiin lahjoja, joihin kauppiat olivat varautuneet: tullimaksun, veron, lahjuksen ja lunnaiden eroa ei voi hahmottaa, kuten ilmenee moskovalaisdiplomaatti Ivan Hohlovin vuoden 1622 kertomuksesta Hivasta ja Buharasta (Veselovski 1898, 66–69).

Rikollisuus riippui määrittelijästään (Heebøll-Holm 2013, 2–22). Monesti rikollisuustutkimus lähtee yksioikoisesti oletuksesta, että jokainen olisi ”samassa veneessä” ja tarkastelee toimintaa saman rikollisuuskäsitteen näkökulmasta. Ajatellaan, että sosiaaliset rikolliset ymmärsivät olevansa rikollisia, mutta toiminnan oikeudenmukaisuus paikallisyhteisössä siunasi sen. Asia ei varmaankaan mennyt näin. Tsaarin lait yrittivät pystyttää tsaarin valtakuntaa usean epämääräisen ja itsenäisen vallan sekaan, ja jokainen ryhmä yritti selviytyä kehityksessä omillaan. Tutkimus erottaakin eteläisen alueen rikolliset (*vor*) pohjoisten alueiden ryöstelijöistä (*razboi*), koska etelän joukkioit olivat itsenäisiä toimijoita, joilla oli poliittisia tavoitteita (Stevens 1997, 579–598; Nosov 1957, 206–212; Korpela 2022a).

Raja laillisen kaupan ja rosvouden välillä oli hämärä, koska kyse oli esivallan kontrollista. Periferian orjaryöstely ei ollut kenenkään mielestä rikollista. Volgan varren merirosvous oli ensin rikollista vain Moskovan hallitsijan ja Sarain kaanin mutta ei Novgorodin kauppiaseliitin näkökulmasta. Kun Moskovan valta kasvoi, muuttui toiminta 1400-luvulla myös Novgorodin näkökulmasta rikolliseksi. Metropoliitta Geronti raivosikin 1480-luvulla kirjeessään ”sotapäälliköille, atamaaneille ja Vjatkan väelle”, että hän ei enää tiedä, miten kutsuisi heitä, koska he ryöstävät kirkkoja ja ylimyskartanoita ja kidnappaavat ihmisiä pakanoiden kanssa (*Akty istoritšeskije*, nro 98; Korpela 2022a).

Kauppiaan näkökulma erosi tästä. Vaikka rosvojoukot olivat organisoidun ruhtinaanvallan ulkopuolella, he myivät saaliinsa julkisilla toreilla, mikä merkitsi, että toimijaverkosto ylitti rikoksen ja lain rajan. Sotapäällikkö Prokopi novgorodilaisineen ryösteli ylistä Volgaa vuonna 1375 ja jatkoi saaliineen Bolghariin ja Astrahaniin tekemään kauppaa. Lopulta kaani Saltšei teloitti jengin Astrahanissa, mikä kertoo, kuinka labiili tilanne oli kauppiamiesten näkökulmasta. Rikoksen raja ylitettiin myös, kun tsaarin sotilaat ja kasakat liittyivät rikollisjoukkoihin (Moskovski letopisnyi svod, 6883 (1375); Korpela 2022a).

Mikrohistoriallinen informaatio paikallismarkkinoista avaa yhden näkökulman. Vuonna 1566 Nikita Vasiljevits Borisov ja Dmitri Andrejevin poika Kikin kirjasivat Kazanin markkinoiden toimintaa tullivirkailija Matvei Tarakanovin ollessa läsnä. Paikalla oli kaikenlaisia kauppiaita: paikallisia, toisista kaupungeista tulleita ja kauppiaita Keski-Aasiasta, Persiasta, Kaukasiasta ja Lähi-idästä. Köyhät myivät kalaa, piirakoita ja ruokatarvikkeita ”hevoskentällä”, kun taas hopeasepillä, suutareilla ja muilla merkittävillä kauppiailla oli omat kauppahuoneensa. Veronmaksajien luettelo kertoo näiden kauppahuoneiden omistajat. Osa oli kauppiaita, mutta paljon oli sellaisia, jotka vain omistivat kauppahuoneen tai useampia kuten Ivan Kadkin kaksi ja Janušts kolme. Janušts oli *puškar* (musketööri). Huoneistojen omistajien joukossa olikin paljon sotilaita, virkamiehiä, ylimyksiä ja papistoa. Kertomus Moskovan vuoden 1547 palosta todistaa, että myös tsaari toimi vuokranantajana (*Pistsovyje knigi*, 56–71 (l. 79b–103); Patriaršaja ili Nikonovskaja letopis, 7055 (1547)).

Kauppiaat vuokrasivat kauppahuoneita eripituisiksi jaksoiksi. Tämä järjestely on tyyppillinen kaikkialla karavaanitalouden maailmassa. Köyhät eivät kyenneet vuokraamaan tai omistamaan mitään, mutta heidän etunsa oli olla läsnä kauppapaikalla. Matkustavan kauppiaan oli järkevää vuokrata eikä omistaa tila. Vuokranantaja taas pääsi osaksi kaupan tuotosta ja tarjosi kauppiaalle paitsi paikan, myös kaupungin vallan turvan. Vieraiden kauppiaiden markkinapaikka oli usein kaupungin muurin ulkopuolella, koska epäluottamus oli molemminpuolista. Hallitsijan etu oli lisätä kontrollia ja siirtää kauppaa valvontansa alle (Eastmond 2017, 166–171; Hanna 1998, 119–133; Korpela 2018, 177–179).

Astrahan oli portti Kaspian, Kaukasian ja Keski-Aasian markkinoille, joten tsaari keräsi tästä kaupasta merkittävästi tullimaksuja. Kauppaa käytiin kuitenkin suuresti hallitsijan kontrollin ulkopuolella, ja Moskovan ajatukset merkantilismin soveltamisesta jäivät toteutumatta. *Nogai*-tataarien leirit (*jurt*) arolla olivat tärkeitä markkinapaikkoja. Aron rosvot pääsivät niihin avoimesti, mutta jurttatorien verkostot ulottuivat kaupungin muurien sisäpuolelle. Kasakat muodostivat välittävän rakenteen, koska tsaari ei kyennyt kontrolloimaan heitä, vaikka periaatteessa he olivat tsaarin liittolaisia. Dokumentit kutsuvat osaa kasakoista kasakkarosvoiksi (*vorovskije kazaki*) kuten atamaaneja Trenja Štšegoljov ja Mikita Boldyr (*Akty istoričeskike*, nro 230; Korpela 2018, 177–181, 228; Romaniello 2012, 15).

Kaikki keskiaasialaiset, persialaiset, kaukasialaiset, turkkilaiset ja krimiläiset kauppiaat osallistuivat jurttamarkkinoille. Siellä oli eläinten lisäksi saatavilla tsaarin vientikielloilla rajoittamia tuotteita, kuten metsästyshaukkoja, turkiksia, helmiä, jalokiviä, kultaa ja hopeaa. Sieltä sai pitkään idässä kysytyjä länsieurooppalaisia ja pohjoisen alueen orjia ja jopa kristittyjä orjia, joiden vienti oli ehdottoman kiellettyä (*Dopolnenija k aktam*, VI, nro 80 (20.6.1673), 82 (1.7.1673); VII, nro 52 (28.9.1677)).

Nykyinen Venäjä historian jatkumona

Pietari Suuren jälkeiset talousuudistukset olivat pitkälti pinnallisia, eikä talouden kehitys 1700- ja 1800-luvulla rakentunut vapaalle kilpailulle ja oikeusvaltiolle vaan hallinnon antamille erivapauksille ja monopoleille. Vanhat, länsimaille vieraat klaanimailman basaarikaupan toimintamallit jatkuivat. Ledenevan (2006; 1998) kuvaus *krugovaja porukasta* on havainnollinen. Järjestelmä oli myös ”persoonallistunut”, mikä suosi henkilöverkostoja ja korruptiota. (Baberowski 2006, 344–368; Ananich 2006, 394–425; Hartley 2006, 449–467; Ledeneva 2006, 92–114; Ledeneva 1998, 83–87, 104–105).

Ledeneva kuvaa *blat*-instituutiota eli ihmisverkostoja ja epämuodollisia kontakteja keinoksi toteuttaa ”kaikki” neuvostoaikana, jolloin ei ollut rahaan perustuvaa valtaa. *Blat* oli ollut rikolliseksi koettua toimintaa tsaarin aikana (Ledeneva 1998, passim). Tsaarinajan negatiivinen maine lienee ollut urbaanin eliitin näkemys. Muu yhteiskunta noudatti järjestelmää, joka elpyi neuvostotodellisuudessa. Vaikka länsieurooppalainen oikeusmaailma arvioi käsitteet ”lahjus”, ”korruptio”, ”nepotismi” ja ”henkilösuhteiden käyttö” erillisinä myös moitittavuuden näkökulmasta, näin ei ollut basaaritaloudessa. Talouden toiminta ja eliitin ihanteet eivät kohdanneetkaan. Monopolit siirtyivät neuvostotalouden instituutioiksi 1917. Neuvostoliiton romahdettua 1991 ei järjestelmä muuttunut, vaan oligarkit keräsivät monopolit itselleen omien verkostojensa kautta.

Kazanin, Moskovan ja Astrahanin torien ja jurttien perinne jatkui 1600-luvun jälkeen myös erilaisilla markkinoilla, neuvostoaajan kolhoositoreilla ja mustissa pörsseissä. Nykyisinkin kaikkialla on toreja, joilta saa kaikkia mahdollisia tavaroita, kuten muinoin Astrahanin jurtista. Monet kauppiaat ovat kaukasialaisia ja keskiaasialaisia ja heidän oikeudellinen asemansa Venäjällä on epäselvä. Liiketoiminta noudattaa omia teitään ja ylittää rikollisuuden ja laillisen kaupan rajoja mutta myös valtioiden fyysisiä rajoja. Käytössä ovat kaikki basaaritalouden keinot, joten rajoituksia ja saartoja kierretään mielikuvituksellisin tavoin (Shikalov 2020, passim; Ahonen 2016; ks. myös Gessen 2018, 79).

Toreja on yritetty sulkea siinä onnistumatta, koska viranomaiset, oligarkit, liikemiehet ja rikolliset ovat kietoutuneet yhteen Ledenevan *sistemassa* (ks. alla) kuten klassisessa basaaritaloudessa. Lisäksi venäläiset torit *jarmarkat*, kuten Pietarin *Apraksin dvor*, ovat osa jakelujärjestelmää, joita ilman arkipäivä romahtaa. Länsimaiset torimarkkinat taas ovat osa kulttuurielämää. (Shikalov 2020, passim; Taranova 2010; Etherington 2008; Hakala 2016b; Niemeläinen 2019.)

Mark Galeottin mukaan rikollisuus ei ole venäläisessä yhteiskunnassa vain rikollisuutta vaan myös historiallis-kulttuurillinen rakenne. Valtava alue teki aikoinaan mahdottomaksi keskusvallalle kontrolloida arkipäivää ja tuki siten paikallisen moraalilain järjestelmiä (*samosud*). Tämä oli ristiriidassa virallisen vallan kanssa ja syntyi toimintoja, jotka olivat rikollisia keskusvallan näkökulmasta (Galeotti 2018, ix–x, 1–34, 97–117, passim; Frierson 1987, 55–69). Toisaalta omaksuessaan klaanivallan keskusvalta ei edes yrittänyt luoda yhdenmukaista järjestelmää vaan hyväksyi sen, että paikallisjärjestelmiä säilyi, toimi ja kehittyi. Tästä todistaa 1500-luvun *guba*-hallinnon luominen läntisille alueille ja *kormlenije*-järjestelmän jatkuminen (vrt. Romaniello 2012, 8–15, passim).

Alena Ledeneva kutsuu Venäjän järjestelmää sanalla *sistema*. Institutionaalisen rakenteen sijaan valta, hallinto, talous, oikeuslaitos ja elämä rakentuvat epävirallisten, amebamaisten verkostojen varaan, jotka koostuvat erilaisista ystävistä, sukulaisista, viranomaisista ja kollegoista. Ne ovat läpinäkymättömiä ja niiden toiminta on tapauskohtaista. Osallistujat tunteva säännöt, vaikka niitä ei ole kirjoitettu. *Sistema* kuitenkin luo yhteisön integriteetin ja ylläpitää toiminnan. Se on myös globalisoitunut yli federaation rajojen. (Ledeneva 2013, passim; Ledeneva 2006, 1–3; Ledeneva 1998, 175–180). Tämä kertoo klaanivallan ja basaaritalouden idean säilyneen (Hanna 1998, passim).

Suurena erona venäläisyyden ja länsimaisuuden välillä on kollektiivisuus. Kun lännen maailma rakentui yksilöiden ja näiden oikeuksien ja vastuiden varaan myöhäiskeskiajalla, jatkui kollektiivisuus Venäjällä. Kansallisromantikot, kuten vuonna 1832 opetusministeri Sergei Uvarov, määrittivät venäläisyyden kivijalaksi ortodoksisuuden (*pravoslavije*), itsevaltiuden (*samoderžavije*) ja kansallistunteen (*narodnost*), joista viimeisenä mainittu ruu-

miillistui talonpoikaisen *mir*-yhteisön yhteisöllisyydessä. Patriarkka Kirill onkin korostanut, että Venäjällä ei koskaan ole ollut skolastiikkaa (argumentoivaa logiikkaa eli erimielisyyden ja opposition arvostusta), renessanssia (yksilöä) eikä valistusajan (uskonnon ja mystiikan kieltänyttä rationalismin) kulttuuria (Tšubais 1996, 22–36, 44–46; Schroeder & Karpov 2013, 288; Pursiainen 1998, 15–17; Korpela 2014, 214–223). Vaikka Venäjällä on renessanssiarkkitehtuurin esimerkkejä, ja valistusfilosofia vaikutti muualta tulleiden oppineiden ja eliitin piirissä, ilmiöt jäivät yksittäisiksi, urbaaneiksi poikkeuksiksi. Neuvostojärjestelmä vahvisti kollektiivisuutta. Lev Trotski loi 1924 ”neuvostoihmisen” eli yli-ihmisen, jolle oli leimallista ”pyyteeton kollektiivisuus” (Hakala 2021a; ks. myös Gessen 2018, 67–70; Shikalov 2020, 19). Kollektiivisuus näkyy Ledenevan (2006, 92–114; 1998, 83–87) analyysissä *krugovaja porukasta* ja hallinnon persoonallistumisesta.

Länsimaisesti ajatellen ”rosvovus” on Venäjällä liikemiestoimintaa (*biznesmeny*), kun yhteiskunnan klaanirakenne on voimissaan ja keskushallinto kontrolloi vain lähipiiriä ja antaa paikallishallinnon toimia omalla tavallaan, kunhan se ei vain haasta johtoa (Galeotti 2018, 117–121; ks. Shikalov 2020, 9–12). Tšetšeenijohtaja Ramzan Kadyrov ja Valko-Venäjän presidentti Aljaksandr Lukašenkan suhde presidentti Putiniin on kuvaava. Monet Kadyrovin toimet ovat kiellettyjä Moskovassa. Lukašenka on puolestaan kuin muinaisen islamilaisen Kasimovin tsaari ortodoksisessa imperiumissa. Hän on periaatteessa mutta ei käytännössä suvereenin valtakunnan johtaja. Keskusvalta hyötyy näistä lojaaleista erikoisjärjestelyistä (Hakala 2016a; Wikipedia/Ramzan Kadyrov; Landa 1995, 63; Bukharaev 2000, 229–230; Gavrilov & Ševtšenko 2010, 49, 81).

Venäjällä lait antavat vallalle mahdollisuuden, mutta eivät luo velvollisuutta toimia. Vallan lähipiiri voi toimia vapaasti, mutta oikeudenkäyntejä käynnistetään sellaisia *biznesmenejä* vastaan, jotka ylittävät rajan kaupasta politiikkaan kuten kävi Mihail Hodorkovskille. Tämäkin tulee ymmärtää osana kokonaisuutta. Moskova taisteli Volgan jokirosvoja vastaan jo myöhäiskeskiajalla, ja Neuvostoliitossa oli useitakin oikeudenkäyntejä ”mustanpörssin spekulantteja” vastaan. Avoimeksi jää perimmäinen syy toimiin: oliko kyse ”lainkuuliaisuudesta” vai poliittisesta toimesta hillitä omille teilleen lähteneet ”erikoisjärjestelyt” (Ray 2022; Shikalov 2020, passim; Korpela 2022a; Gessen 2018, 231; Ledeneva 2013, passim). Poliittinen oppositio ei ole eikä ole ollut osa yhteiskuntaa vaan hallitsijan takaaman rauhan vihollinen (Korpela 2022b; Korpela 2019, 86–89). Keskeistä on järjestelmän symbioottisuus ja parasitiivisuus, joka on sama kuin muinaisissa basaaritalouksissa. Toisin kuin lännessä, Venäjällä varakkuus tai omistusoikeus eivät riipu tänäänkään laista tai liikeideasta vaan yhä suhteesta valtaan (Dawisha 2014, 334–335; Piontkovsky 2009, 52–55).

Korruptio ja väärinkäytökset eivät ole kuitenkaan mikään johtajien erityisominaisuus, jota kansa vastustaa, vaan ne toteutuvat läpi yhteiskunnan ja kuuluvat arkipäivään. Ne ovat osa Ledenevan *sistemaa*, joka on klassinen klaanipohjaisen basaaritalouden järjestelmä. Niillä ”pienet ihmisetkin” hoitavat asioitaan huomaamatta sen korruptiivisuutta (Dawisha 2014, 313–318; Hanna 1998, 108–116; Shikalov 2020, 41–46, passim; Ledeneva 2013, passim). Suurliikemiehet käyttävät rakennetta hyväkseen valtavissa mittasuhteissa. He nollaavat Venäjän omat laillisuusesteet ja rajoitukset kuin myös lännen asettamat saartotoimet. Rahanpesu on ollut valtavaa: pelkästään pohjoismaisten pankkien kautta on kulkenut lähes miljardi euroa. Kun Gabriel Zucmanin (2015, 53) mukaan aivan ”virallisesti” Venäjän varallisuudesta vuonna 2014 sijajitsi 52 % ”offshore”, näiden lukujen saavuttamattomissa oli vielä tavattomasti lisää (Lassila 2018; Piketty 2015, ix; Dawisha 2014, 3; Shikalov 2020, passim.).

Kun ”julkinen talous” ei ole basaaritalouden idea, ei Venäjää kannata käsitellä kansantaloutena, josta joku pitäisi huolta. Kyse on lomittaisten verkostojen toiminnasta. Karen Dawishan (2014) idea analysoida Putinin piirin (*Putin's circle*) syntyä on oikea. Kunpa hän vain olisi ottanut vakavasti Gontmaherin ajatuksen länsimaisen valtion puuttumisesta Venäjällä. Silloin hän olisi havainnut, että Putinin piiri on klaanirakenteen yksi klaani. Epätoivoinen yritys pitää kiinni oikeusvaltiosta johtaa pahantahtoiseen johtopäätökseen kleptokratiasta. Ledenevan kuvaus *sistemasta* onkin osuvampi. Hän kuvaa verkostoja pitäen ne osana toisenlaisia järjestämiä. Tosin Ledenevankin näkökulma on kapea. Aluksi hän näki, että *blat* oli vain neuvostoajan toimintamalli, joka syrjäytyi, kun Venäjä siirtyi markkinatalouteen. Sitten hän alkoi jakaa *blat*-järjestelmän osa-alueita länsimaisen maailman käsitteillä ja pohtia esimerkiksi lahjontaa ja korruptiota tässä kontekstissa. Kyse on kuitenkin vuosituhantisesta rakenteesta. *Sistema* tarjoaa länsimaista oikeusvaltiota paremmin etuja piirilleen, joten se purkautuu vain vastakohtansa eli voimakkaan länsimaisen oikeusvaltion paineessa (Dawisha 2014, passim; Ledeneva 2013, passim; Ledeneva 2006, passim; Ledeneva 1998, passim; Shikalov 2020, passim; Gontmaher 2013).

Panaman papereina tunnettu tietovuoto Mossack Fonseca -lakitoimistosta vuosina 2015 ja 2016 paljasti maailmanlaajuisen veropetosvyöhydin. Listalla oli paljon venäläisiä, vaikka he eivät kaipaa keinoja verovälttelyyn. Keskeinen asia jäikin tarkastelussa syrjään. Tämä on myös Thomas Pikettyn ylistämän Gabriel Zucmanin (2015) analyysin heikkous. Basaaritalouksissa piilotetut varallisuuskeskittymät muodostavat järjestelmän soluja, joilla kierretään valtaa, kontrollia ja konfiskaatioita (Lassila 2018; Dawisha 2014, 296–304; Harding 2016).

Iranilaisen liikemies Babak Zanjaniin liiketoimintaverkosto ja syytteet rikollisuudesta kuvaavat asiaa. Hänen verkostonsa kattoi Iranin lisäksi Tadžikistanin, useita arabimaita, Kiinan ja Malesian. Erilaisten liiketoimintakonglomeraattien ja -järjestelyiden kautta hän vältti taitavasti kaikki Iranille asetetut taloudelliset sanktiot. Lopulta kuitenkin ajautuminen poliittiseen riitaan johti kuolemantuomioon (Niemeläinen 2016; Wikipedia/Babak Zanjani).

Julkisuuden tiedot kertovat, kuinka valtion varat ja johtohenkilöiden omat rahat ovat sekaisin. Presidentti Putinin henkilökohtainen omaisuus on varsin pieni veroilmoituksen mukaan. Vuonna 2021 lännessä ihmeteltiin Putinin valtavaa yksityishuvilaa Gelendžikissä. Panaman papereiden mukaan Vladimir Putinin omaisuus olisi muutama miljardi dollaria. Läntiset tiedotusvälineet ovat arvioineet hänen kontrolloivan satojen miljardien dollarien omaisuusmassoja (Halminen 2021a; Harding 2016; Anisimova, Poljakova & Dziadko 2021; Dawisha 2014, 396–304). Idässä ei ole pakko läntiseen tapaan luoda oikeudellinen, yksilöllinen side omistukseen: roomalaisen oikeuden mukainen omistuskäsitys ei ole universaali.

Gennadi Timtšenko siirsi 43 prosentin omistuksensa Gunvor-öljyryhmässä vuonna 2014 toiselle perustajajäsenelle Torbjörn Törnqvistille läntisten sanktioiden vuoksi. Puhuttiin lahjoituksesta. Parin vuoden kuluttua Törnqvist myi muutaman prosentin yhtiön osakkeista ja maksoi miljardi dollaria Timtšenkolle kauppahintana. Summa on epäsuhteessa omaisuuden arvoon. Transaktiolla tyydytettiin länsimaista oikeusjärjestelmää, eivätkä Timtšenkon liiketoimet tässä kärsineet (Farchy 2016; Farchy 2014; Zhdannikov, Mackey & Bouso (2014); Forbes/Gennady Timchenko). Tosiasiallisen vallankäytön takuuna on kollektiivinen luottamus, jonka pettämisestä seuraa pettäjälle ja tämän suvulle katastrofi. Näin toimii keskiaikainen basaaritalous. Toiminta on tehokasta, kun ei ole valtion oikeussuojaa omistuksille eikä henkilöille, mutta ei myöskään sen rajoittavia kahleita.

Sergei Roldugin on tärkeä henkilö Panaman papereissa. Hän on muusikko. Nykyisin Vladimir Putinin kokki Jevgeni Prigožin on samanlainen miljardööri (Wikipedia/Sergei

Roldugin; Wikipedia/Yevgeny Prigozhin). Kumpikin on perinteinen ”instrumentti” idän järjestelmässä. Omistajana lännen silmissä näkyvä henkilö ei voi toimia, koska hän ei ole klaanin jäsen vaan väline, jonka voi korvata toisella välineellä. Tämä oli muinaisen *harem*-hallinnon idea: vallan mekanismit annettiin haaremin orjille, koska he muodostivat klaanien ulkopuolisen elementin. He olivat isännilleen uskollisia ja muiden klaanien ulottumattomissa (Fukuyama 2012, 202–209, 219; Abu-Lughod 1971, 31; Korpela 2023).

Varallisuus ja raha olivat klassisessa basaaritaloudessa jonkinlainen ”perheen”, ystävien ja partnerien sisäinen pooli, jossa ei voi määritellä kenenkään omaa omaisuutta (Hanna 1998, passim). Rikoksen ja ei-rikoksen raja puuttuu, koska liiketoiminnan rikollisuus ei ole merkittävää kuin valtataisteluissa. Tämä oli Moskovan ja Novgorodin argumentaation keskeinen ero 1300-luvun jokirosvouksessa. Siksi myös Vladimir Putinin liittäminen rikoksiin ja tämän pohtiminen länsimaisesta laillisuusnäkökulmasta on hedelmätöntä (Dawisha 2014, 104–162; Korpela 2022a; ks. Shikalov 2020, 174–174, 272, 285–291). Tehokas liiketoiminta on kahdenvälinen, näkyvät ja näkymättömät rajat ylittävä asia, joka tapahtuu mustilla, harmailla ja valkoisilla markkinoilla nyt niin kuin se on tapahtunut toista vuosituhatta tataarien jurtissa ja muissa basareissa.

Länsimainen katse Venäjään

Lännessä heräsi 1990-luvulla suuri innostus siihen, että Venäjästä kehittyisi aito, moniarvoinen kansalaisyhteiskunta. Nykyinen Venäjä on tuottanut pettymyksen. Demokratiaa ei tullut, toisinajattelijoina vangitaan ja presidentti julistaa kansallisen Venäjän muodostavan maailman pelastavan, kolmannen tien Aasian diktatuuriin ja Euroopan moraalisen rappion välillä (Laruelle 2012, passim). Venäjän poliittinen piittaamattomuus kansainvälisistä sääntöpohjaisista järjestelmistä on johtanut siihen, että länsi on turvautunut sanktioihin saadakseen Venäjän toimimaan sääntöjen mukaan. Rikkaiden varat ja toimintamahdollisuudet jäädytetään länsimaisen oikeuskäsityksen pohjalta (Dawisha 2014, 3–5, passim).

Monesti analyysien lähtökohtana on kuunnella länsimielisten vähemmistöjen Putin-kritiikkiä ja katsoa sen edustavan enemmistön mielipidettä. Toinen näkökulma on sivuuttaa irranaalisina Venäjän argumentit, joilla se oikeuttaa toimiaan. Nämä puheenvuorot päättyvät umpikujaan, koska lähtökohdat on otettu lännestä. Suuri osa venäläisistä tukee presidenttiä vapaaehtoisesti, eikä poikkeusryhmiä haastatteleamalla saada kokonaiskuvaa (Korpela 2019, 81–83; Korpela 2015b; Korpela 2022b).

Taloudelliset sanktiot ovat väkivaltaa siistimpi väline rangaista Venäjää. Ne tyydyttävät myös länsimaista ihmistä siksi, että länsimaisen uskon mukaan kaikki toiminta perustuu yksilöiden rationaalisiiin päätöksiin. Talousasiantuntijoiden luottamus sanktioiden voimaan on myös luja. Näin onkin sen talouden kohdalla, joka näkyy länsimaisen järjen ja kulttuurin matemaattisesti ja yksilöittävästi mitattavan maailman puitteissa (Toivonen 2021; Gould-Davies 2018; Chepurenko et al. 2021). Jo lyhyt omakohtainen vierailu kaupoissa ja toreilla kertoo kuitenkin, että länsimaisista sanktiotuotteista ei ollut pulaa vielä vuoden 2022 kesäläkään. Länsimainen mekaaninen juristeria johtaa myös täydellisiin ohilaukauksiin, jolloin kärsijänä on viaton länsimainen ihminen (Halminen 2021b).

Asiantuntija-analyysissä pysytään ”näkyvässä taloudessa”, oligarkkeja tarkastellaan individuaaleina toimijoina, pankkeja arvioidaan kuten länsimaisia pankkeja ja taloutta niiden puitteissa, minkä lisäksi uskotaan roomalaisen oikeuden lakimalliin. Vaikka roomalainen oikeus saapui teoriassa Venäjälle 1700-luvun lopulla, sitä ei koskaan ole sovellettu kuin

nimellisesti (ks. myös Baberowski 2006, 344–359). Kun rupla romahtaa, osa venäläisistä rikastuu ja osa köyhtyy. Ketään ei kiinnosta kansantalouden tila. Siksi pankkeja ja rahajärjestelmää ei kannata arvioida valtakunnan tasolla: jo neuvosto aikaan Neuvostoliitto myi itse pimeää, painotuoretta ruplarahaa länsimaisten pankkien kautta, koska valuuttakurssit ja niiden julkiset luvut olivat eri asia kuin absoluuttiset hinnat, laillisuus, valtion etu ja pimeään kauppaan osallistuneiden omat edut (ks. myös Shikalov 2020, 121–122, 180).

Jos korruptio lopetetaan ja markkinoista tehdään läpinäkyvät, saadaan investoinneista kestäviä, mikä tukee kansantaloutta, valtion taloutta ja yksittäisiä kansalaisia. Samalla tuhoataan taloudelliset verkostot ja kaikkien niihin osallistuneiden talous, mikä merkitsee kaikkia venäläisiä. Levada-instituutin Lev Gudkovin mukaan ”toipuminen Neuvostoliitosta” kestää pari sukupolvea. Alena Ledenevan mukaan *sisteman* purkamisen on edellytys Venäjän modernisoinnille oikeusvaltioksi. Aikaa tähän hän ei arvioi. Luultavasti pitäisi palata 1100-luvulle ja valita siellä toinen kehitystie (Hakala 2021a; Ledeneva 2013, 1–7; ks. Gessen 2018, 67–75, 177, 209–211, 302; Shikalov 2020, 51–56).

Venäjällä tulee unohtaa sellaiset länsimaiset käsitteet kuin korruptio, nepotismi, lahjonta, rikos, kansantalous ja valtion etu. Järjestelmä seuraa historiallista basaaritaloutta kaikilla tasoillaan. Omistusoikeuden määrittely eroaa täysin siitä, kuinka asia ymmärretään lännessä. Venäläiset aristokraatit ovat aina olleet upperikkaita, mutta he eivät ole omistaneet perintötiloja usean sukupolven ajan. Hallitsija on antanut, ottanut ja vaihtanut, mutta ajatus hallitsijaa sitovista omistusoikeuksista ei ole juurtunut. Tämä pakottaa piilottamaan omaisuutta eri kätköihin hallitsijalta, rosvoilta, sukulaisilta ja vierailta valloittajilta. Ihmisverkostot ja klaanien moraalissäännötöt antavat takuut toiminnalle paremmin kuin lait, joita hallitsijat muuttavat ja joita endeemiset vallankaappaukset eivät kunnioita: eivät kunnioita siksi, että edes hallitsijan kannalta kansantalous ei ole mitenkään tärkeä.

Venäjän bruttokansantuotteen ja toteutumattoman romahduksen sijaan tulisikin miettiä, mitä Venäjä tarkoittaa taloudellisessa mielessä. Ehkä se on jokaisessa maanpiirin kolkassa kaikkien venäläisverkostojen kaikki varallisuus, johon Venäjän valtion ei ole edes tarkoitus päästä käsiksi ja jota ei koskaan ole tarkoitus kotiuttaa Venäjälle. Mitä mahtakaan olla piilottettuna Kiinaan, muualle Kaukoitään, Intiaan, Pakistaniin, Iraniin, arabimaihin ja Afrikkaan? Venäjä ei koskaan valtionakaan ole ollut territoriaalivaltio vaan hahmoton ideologia. Se on kuin Michael Axworthy (2008) kuvaama Persia: mielen valtakunta. Venäjä on milloin ihmiskuntaa pelastava pyhä Venäjä, milloin maailmanvallankumousta ajava Neuvostoliitto. (Venäjän) Ortodoksinen kirkko julistaa tänäänkin, että Pyhä Venäjä on kaikkien oikeuskoisten kristittyjen isänmaa kaikkialla maailmassa asuinpaikasta riippumatta (vrt. Korpela 2015a, 220–224, 234; Korpela 2019, 89–90).

Lähteet

- Abu-Lughod, Janet L. (1971), *Cairo: 1001 Years of the City Victorious*. Princeton: Princeton University Press.
- Abu-Lughod, Janet L. (1989), *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350*. Oxford: Oxford University Press.
- Ahonen, Anneli (2016), Ruoka kulkee taas Venäjälle. *HS* 10.9.2016
- Akty istoričeskije, sobrannyje i izdannyye arheografitšeskoju komissieju. Tom I (1334–1598)*. Sanktpeterburg: IAN.
- Ananich, Boris (2006), The Russian Economy and Banking System. – *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 394–426.
- Anderson, Perry (1975), *Lineages of the Absolutist State*. London: NBL.
- Anisimova, Natalija, Poljakova, Viktorija & Timofei Džadko (2021), Rotenberg nazval sebja benefitsiarom ”dvortsa” pod Gelendžikom. RBC 30.1.2021. <https://www.rbc.ru/politics/30/01/2021/6015448e9a79471f48d3f22e> (Tarkistettu: 8.9.2022).
- Appadurai, Arjun (1988), Introduction: Commodities and the politics of value. – *The Social Life of Things*. Ed. Arjun Appadurai. Cambridge: Cambridge University Press, 3–63.
- Avery, Peter (2007), *The Spirit of Iran. A History of Achievement from Adversity*. Costa Meza: Mazda Publishers.
- Axworthy, Michael (2008), *A History of Iran – Empire of the Mind*. New York: Basic Books.
- Baberowski, Jorg (2006), Law, the Judicial System and the Legal Profession. *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 344–368.
- Baziljevitiš, Konstantin (1948), Jarlyk Ahmed-hana Ivanu III. – *Vestnik Moskovskogo universiteta* 1.
- Belton, Catherine (2020), *Putinin sisäpiirissä. Kuinka KGB valtasi Venäjän ja kääntyi länttä vastaan* (käänt. Ilkka Rekiaro). Jyväskylä: Docendo.
- Berman, Harold J. (1983), *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Blum, Jerome (1961), *Lord and Peasant in Russia from the ninth to the nineteenth Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Braudel, Fernand (1985), *The Wheels of Commerce. Civilization and Capitalism 15th–18th Century*. Volume II. London: Fontana Press.
- Bukharaev, Ravil (2000), *Islam in Russia – Four Seasons*. New York: St. Martin’s Press.
- Casanelli, Lee (1988), Qat: changes in the production and consumption of quasilegal commodity in northeast Africa. – *The Social Life of Things*. Ed. Arjun Appadurai. Cambridge: Cambridge University Press, 236–258.
- Chepureenko, Alexander, Deuber, Gunter, Korhonen, Ilkka, Simachev, Yuri, Yakovlev, Andrei, Wegren, Stephen K., Weafer, Christopher, Kluge, Janis, Rochlitz, Michael (2021), No. 268: The State of the Russian Economy. *ETH Zürich, Center for Security Studies*. https://css.ethz.ch/en/publications/rad/details.html?id=/n/o/2/6/no_268_the_state_of_the_russian_economy (Tarkistettu: 3.12.2021).
- Davies, Brian (1997), The Politics of Give and Take: Kormlenie as Service Remuneration and Generalized Exchange, 1488–1726. – *Culture and Identity in Muscovy, 1359–1584*. Eds. A. M. Kleimola & G. D. Lenhoff. Moscow: IC-Garant, 39–67.
- Dawisha, Karen (2014), *Putin’s Kleptocracy: Who Owns Russia?* New York: Simon & Schuster.
- Deutsch Kornblatt, Judith (1999), Christianity, Antisemitism, Nationalism: Russian Orthodoxy in a Reborn Orthodox Russia. – *Consuming Russia. Popular Culture, Sex, and Society since Gorbachev*. Ed. Adele Marie Barker. Durham: Duke University Press, 414–437.
- Dewey, John (1926), The Historic Background of Corporate Legal Personality. – *Yale Law Journal* 35:6, 655–673.
- Dewey, Horace W. (1966), Muscovite guba Charters and the Concept of Brigandage (*razboj*). – *Papers of the Michigan Academy of Science, Arts, and Letters* Vol. LI (1965 Meeting).
- Dopolnenija k aktam istoričeskim sobrannija i izdannija arheografitšeskoju komissieju, Tom VI (1670–1676)*. Sanktpeterburg.
- Dopolnenija k aktam istoričeskim sobrannija i izdannija arheografitšeskoju komissieju, Tom VII (1676–1677)*. Sanktpeterburg.

- Eastmond, Anthony (2017), *Tamta's World: The Life and Encounters of a Medieval Noblewoman from the Middle East to Mongolia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Etherington, Rose (2008), Apraksin Dvor masterplan in St Petersburg by Wilkinson Eyre Architects. Dezeen 29.1.2008. <https://www.dezeen.com/2008/01/29/apraksin-dvor-masterplan-in-st-petersburg-by-wilkinson-eyre-architects/> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Farchy, Jack (2014), Sanctioned Timchenko sells Gunvor stake. – *Financial Times* 20.3.2014. <https://www.ft.com/content/72ac6954-b06a-11e3-8efc-00144feab7de> (Tarkistettu: 3.12.2021).
- Farchy, Jack (2016), Gunvor severs last financial ties to Gennady Timchenko. – *Financial Times* 3.6.2016. <https://www.ft.com/content/eeb203fe-2991-11e6-8ba3-cdd781d02d89> (Tarkistettu: 3.12.2021).
- Forbes/Gennady Timchenko. <https://www.forbes.com/profile/gennady-timchenko/?sh=2ede6c551d68> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Frierson, Cathy (1987), Crime and Punishment in the Russian Village: Rural Concepts of Criminality at the End of the Nineteenth Century. – *Slavic Review* 46:1, 55–69.
- Fukuyama, Francis (2012), *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. London: Profile Books.
- Galeotti, Mark (2018), *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press.
- Gavrilov, Juri & Ševtšenko, Aleksandr (2010), *Islam i provoslavno-musulmanskije otnošenija v Rossii v zerkale istorii i sotsiologii*. Moskva: Kulturnaja revoljutsija.
- Gessen, Masha (2018), *Venäjän vailla tulevaisuutta. Yksinvaltiuden paluu* (käänt. Ilkka Rekiaro). Jyväskylä: Decendo.
- Giovanni di Pian di Carpino (1989), *Storia dei Mongoli*. Edizione critica del testo latino a cura di Enrico Menestò, traduzione italiana a cura di Maria Cristiana Lungarotti e note di Paolo Daffinà. Introduzione di Luciano Petech. Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo.
- Gontmaher, Jevgeni (2013), Rossijskogo gosurardstva ne suštšestvujet. Naša strana uverenno prevraštšajetsja v failed state. *Moskovski Komsomolets* 18.8.2013. <https://www.mk.ru/specprojects/free-theme/article/2013/08/18/901103-rossijskogo-gosudarstva-ne-suschestvuet.html> (Tarkistettu: 29.9.2021).
- Gould-Davies, Nigel (2018), Economic effects and political impacts: Assessing Western sanctions on Russia. *Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, BOFIT Policy Brief* 8. <https://helda.helsinki.fi/bofi/handle/123456789/15832> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Gustafsson, Harry (2010), *Makt och människor. Europeisk statsbildning från medeltiden till franska revolutionen*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Gustin, Ingrid (2004), *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 34, Malmö. Väitöskirja.
- Hakala, Pekka (2016a), Venäjän talouden madonluvut. *HS* 12.3.2016.
- Hakala, Pekka (2016b), Matalapainetta Kaukasiassa. *HS* 12.3.2016.
- Hakala, Pekka (2021a), Neuvostoihmisen katkera evoluutio. *HS* 26.7.2021.
- Hakala, Pekka (2021b), Putinilla menee huonosti, kun kansaan ei voi luottaa. *HS* 29.12.2021.
- Halminen, Laura (2021a), Piilorikas presidentti. *HS* 30.1.2021.
- Halminen, Laura (2021b), Tätä on elämä pakotelistalla. *HS* 15.3.2021.
- Halperin, Charles J. (1982), Tsarev Ulus: Russia in the Golden Horde. *Cahiers du monde Russe* 23:2, 257–263.
- Halperin, Charles J. (2010), Rus' Sources on the History of the Juchid Ulus and its Successor States. *Archivum Eurasiae Mediae Aevi* 17, 27–34.
- Hamburg, Gary M. (2006), Russian Political Thought, 1700–1917. *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 116–144.
- Hanna, Nelly (1998), *Making Big Money in 1600. The Life and Times of Isma'il Abu Taqiyya, Egyptian Merchant*. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Harari, Yuval Noah (2014), *Sapiens: A Brief History of Humankind*. London: Harvill Secker.
- Harding, Luke (2016), Revealed: the \$2bn offshore trail that leads to Vladimir Putin. – *Guardian* 3.4.2016. <http://www.theguardian.com/news/2016/apr/03/panama-papers-money-hidden-offshore> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Hartley, Janer M. (2006), Provincial and local government. *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 449–467.

- Heebøll-Holm, Thomas (2013), *Ports, Piracy and Maritime War. Piracy in the English Channel and the Atlantic, c. 1280 – c. 1330*. Medieval Law and Its Practice, Vol. 15. Leiden: Brill.
- Henrich, Joseph (2020), *The Weirdest People in the World. How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous*. Sine loco: Allen Lane – Penguin books.
- Hoženije za tri morja Afanasija Nikitina (2003), Redaktsionnaja kollegija: V. P. Kozlov, L. M. Sorina, G. S. Gorevoj, L. A. Timošina, S. N. Kisterev. Tver: Arhivnyi otdel Tverskoj oblasti.
- Hughes, Lindsey (2006), Russian Culture in the eighteenth Century. *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 65–91.
- Jeskanen, Jenni (2021), Millainen on kunnon kansalainen, *HS* 30.12.2021.
- Kabardino-russkie otnošeniia v XVI–XVIII vv. Dokumenty i materialy v 2-h tomah*. Moskva: AN SSSR, 1957, I.
- Kaser, Max (1989), *Römisches Privatrecht*. 15. Auflage. Juristische Kurz-Lehrbücher. München: Beck.
- Korpela, Jukka (2008), *The World of Ladoga – Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone ca. 1000–1555*. Nordische Geschichte, 7. Berlin: Lit. Verlag.
- Korpela, Jukka (2014), Zwischen Gemeinschaft und Gesellschaft: Verbindungen zwischen dem russischen ‚zakon‘ und dem tatarisch-persischen Rechtsdenken. – *Das Gesetz – The Law – La Loi*. Hrsg. Andreas Speer & Guy Guldentops. *Miscellanea Mediaevalia*, Band 38. Köln: De Gruyter, 53–72.
- Korpela, Jukka (2015a), Holy Russia – the Image of a Thousand-Year-Old Russia as a Tool in Governance. *Religion – Staat – Gesellschaft. Seit fünfzehn Jahren 21. Jahrhundert. Umbrüche in Gesellschaften und Religionen angesichts neuer politischer und kultureller Herausforderungen*. Hrsg. Gerhard Besier & Hubert Seiwert. *Zeitschrift für Glaubensformen und Weltanschauungen*, 15:1–2, 2014.
- Korpela, Jukka (2015b), *Länsimaisen yhteiskunnan juurilla. Jumalan laista oikeusvaltion syntyyn*. Helsinki: Gaudeamus.
- Korpela, Jukka (2018), *Slaves from the North: Finns and Karelians in the East European Slave Trade, 900–1600*. *Studies in Global Slavery* 6. Boston: Brill.
- Korpela, Jukka (2019), Russia’s Religious Empire, non-Rational Power and Pussy Riot. – *Zeitschrift für Glaubensformen und Weltanschauungen*, 20:1+2.
- Korpela, Jukka (2022a), The Last Vikings: Russian boat bandits and the formation of princely power. *Russian History – Histoire Russe* 48, 89–117.
- Korpela, Jukka (2022b, tulossa), The Law without Reason – The Use of Medieval Facts as Justification in Modern Russia. – *Encountering Others, Understanding Ourselves in Medieval and Early Modern Thought. Papers of the Congress of the Centre of Excellence of Theology at the University of Helsinki in December 2019*. Eds. Nicolas Faucher and Virpi Mäkinen.
- Korpela, Jukka (2023, tulossa), *Die Wahrheit und die Vernunft – Der Austritt des Abendlands aus der Gemeinschaft Gottes und der Aufstieg rationaler Individuen*. Leiden: Brill.
- Korpela, Jukka & Nevala, Arto (2020), Minne menet yliopisto ja kuka sinua vie? – *Tieteessä tapahtuu* 4/2020.
- Koskenniemi, Martti (2021), *To the Uttermost Parts of the Earth: Legal Imagination and International Power, 1300–1870*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kula, Witold (1976), *An Economic Theory of the Feudal System: Towards a model of the Polish Economy 1500–1800*. London: Foundations of History Library, NBL.
- Landa, Robert (1995), *Islam v istorii Rossii*. Moskva: Vostotšnaja literatura.
- Laruelle, Marlène (2012), *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Lassila, Anni (2018), Venäläisen eliitin rahasta tuli myrkyllistä Euroopassa. *HS* 10.10.2018.
- Ledeneva, Alena V. (1998), *Russia’s Economy of Favours. Blat, Networking and Informal Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ledeneva, Alena V. (2006), *How Russia Really Works. The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*. Ithaca: Cornell University Press.
- Ledeneva, Alena V. (2013), *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lenhoff, Gail (2015), Rus’ – Tatar Princely Marriages in the Horde. The Literary Sources. *Russian History – Histoire Russe* 42:1, 16–31.

- Lowry, S. Todd (2008), *Ancient and Medieval Economics. – A Companion to the History of Economic Thought*. Eds. Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle & John B. Davis. Oxford: Blackwell, 9–27.
- Machan, Tibor (2008), Kleptocracy. – *The Encyclopedia of Libertarianism*. Ed. Ronald Hamowy. Thousand Oaks: Cato Institute: SAGE.
- Madariaga, Isabel de (1981), *Russia in the Age of Catherine the Great*. New Haven: Yale University Press.
- Mann, Michael (2012), *The Sources of Social Power. Volume 1: A History of Power from the Beginning to A. D. 1760*. New Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moskovski letopisnyi svod kontsa XV veka. – *Polnoje sobranije russkikh letopisei*, 25. Moskva: Jazyki slavjanskoi kultury, 2004.
- Niemeläinen, Jussi (2016), Iran aikoo teloittaa miljardöörin. *HS* 3.12.2016. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000004893079.html> (Tarkistettu: 4.2.2022).
- Niemeläinen, Jussi (2019), Tapaus Golunov. *HS* 7.7.2019.
- North, Douglass C. & Thomas, Robert Paul (1973), *The Rise of the Western World. A New Economic History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nosov, Nikolai (1957), *Otšerki po istorii mestnogo upravlenija russkogo gosudarstva pervoi poloviny XVI veka*. Moskva: Nauka.
- Pamjatniki diplomatšeskih i torgovyh snošenii Moskovskoi Rusi s Persiei. Izdany pod redaktsiju N. I. Veselovskago, tom 1. Tsarstvovanie Fedora Ioannoviča. – *Trudy vostotšnago otdelenija imperatorskago russkago arheologitšeskago obštšestva*, Tom XX, S.-Peterburg, 1890.
- Papkova, Irina (2013), The Contemporary Study of Religion, Society and Politics in Russia: A Scholar's Reflections. – *Religion, State and Society* 41:3, 244–253.
- Patriaršaja ili Nikonovskaja letopis (tsarstvovannaja kniga). – *Polnoje sobranije russkikh letopisei* 9–14. Moskva: Nauka, 1965.
- Perhavko, Valeri (2012), *Srednevekovoe russkoe kupetšestvo*. Institut rossijskoi istori RAN. Moskva: Kutškovo Pole.
- Pihlajamäki, Heikki, Mäkinen, Virpi & Varkemaa, Jussi (2007), *Keskiajan oikeushistoria*. Tietolipas 218. Helsinki: SKS.
- Piketty, Thomas (2015), Foreword. Teokseen Zucman, Gabriel (2015), *The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens. With a Foreword by Thomas Piketty*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pinker, Steven (2018), *Enlightenment Now. The Case of Reason, Science, Humanism and Progress*. St Ives: Allen Lane – Penguin Books.
- Piontkovsky, Andrei (2009), The Dying Mutant. – *The Journal of Democracy* 20:2, 52–55.
- Pipes, Richard (1974), *Russia under the Old Regime*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Pistovyje knigi goroda Kazani 1565–1568gg. i 1646*. Materialy po istorii Tatarskoi ASSR. Trudy istoriko-arheografitšeskago instituta AN SSSR, tom IV. Materialy po istorii narodov SSSR, vypusk 2. Leningrad: AN SSSR, 1932.
- Polubojarinova, Marina (1978), *Russkije ljudi v zolotoi orde*. Moskva: Nauka.
- Posolstvo v Persiju knjazja Aleksandra Fedoroviča Žirovogo-Zavekina, red. N. Veselovski. – *Trudy vostotšnago otdelenija imperatorskago russkago arheologitšeskago obštšestva*, tom XXII. S.-Peterburg, 1892.
- Prodolženije letopisi po Voskresenskomu spisku. – *Polnoje sobranije russkikh letopisei*, 8. Moskva: Jazyki russkoi kultury, 2001.
- Pursiainen, Christer (1998), *Venäjän idea, utopia ja mission*. Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja nro 8. Helsinki: Gaudeamus.
- Ray, M. (2022), Mikhail Khodorkovsky: Russian businessman. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Mikhail-Khodorkovsky> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Riggsby, Andrew M. (2010), *Roman Law and the Legal World of the Romans*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Romaniello, Matthew P. (2012), *The Elusive Empire. Kazan and the Creation of Russia 1552–1671*. Madison: The University of Wisconsin Press, 2012.
- Scheidel, Walter (2019), *Escape from Rome. The Failure of Empire and the Road to Prosperity*. The Princeton Economic History of the Western World. Princeton: Princeton University Press.
- Schiemann, Gottfried (1999), Ius. – *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike* 6.

- Schroeder, Rachel L. & Karpov, Vyacheslav (2013), The Crimes and Punishments of the "Enemies of the Church" and the Nature of Russia's Desecularising Regime. – *Religion, State & Society* 41:3, 284–311.
- Shikalov, Yury (2020), *Markat, farkut ja sukkahousut: laitton kauppa ja länsimuodin lumo Neuvostoliitossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Smith, Martin A. (2012), *Power in the Global Order. The US, Russia and China*. Cambridge: Polity Press.
- Spufford, Peter (1988), *Money and Its Use in Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stasavage, David (2020) *The Decline and Rise of Democracy. A Global History from Antiquity to Today*. Princeton: Princeton University Press.
- Stevens, Carol B. (1997), "Banditry and Provincial Order in Sixteenth-Century Russia". – *Culture and Identity in Muscovy, 1359–1584*. Eds. A. M. Kleimola & G. D. Lenhoff. Moscow: IC-Garant, 578–599.
- Stoeckl, Kristina (2014), *The Russian Orthodox Church and Human Rights*. London: Routledge.
- Taranova, Alexandra (2010), 500 Kiosks Closed, More to Follow. *The Moscow Times* 14.11.2010. <https://www.themoscowtimes.com/2010/11/14/500-kiosks-closed-more-to-follow-a2980> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Tilly, Charles (1990), *Coercion, Capital, and European States, AD 900–1990. Studies in Social Discontinuity*. Cambridge (Mass.): Blackwell.
- Toivonen, Janne (2021), Analyysi: EU:ta syytetään lepsuksi nyrkkeilyssä, mutta pakotteet ovat mainettaan vahvempi leka erityisesti pientä Valko-Venäjää vastaan. *YLE* 25.5.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11947241> (Tarkistettu 10.6.2021).
- Tripp, Charles (2006), *Islam and the Moral Economy. The Challenge of Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tšubais, Igor (1996), *Ot Russkoi idei – k idee Novoi Rossii, kak nam preodolet ideinyi krizis*. Moskva: GITIS.
- Veselovski, Nikolai (1898), Ivan Danilovič Hohlov (russki poslannik v Persiju i v Buharu v XVI veke). – *Žurnal ministerstva narodnago prosvěščenija* 273.
- Wallerstein, Immanuel (1974), *The Modern World-System. Capitalist agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Weber, Max (1972). *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie*. Fünfte, revidierte Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann. Tübingen.
- Wikipedia/Babak Zanjani. https://en.wikipedia.org/wiki/Babak_Zanjani (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Wikipedia/Ramzan Kadyrov. https://en.wikipedia.org/wiki/Ramzan_Kadyrov (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Wikipedia/Sergei Roldugin. https://fi.wikipedia.org/wiki/Sergei_Roldugin (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Wikipedia/Yevgeny Prigozhin. https://en.wikipedia.org/wiki/Yevgeny_Prigozhin (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Zahoder, Boris (1955), Širazski kupets na povolžje v 1438g. – *Kratkie soobščšenija instituta vosto-kovedenija AN SSSR* (Moskva) XIV.
- Zhdannikov, Dmitry, Mackey, Peg & Bousso, Ron (2014), Oil firms, U.S. banks trade with Gunvor after co-founder sanctioned. *Reuters*, 21.3.2014. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-sanctions-gunvor-idUSBREA2J1T920140321> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Zucman, Gabriel (2015), *The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens. With a Foreword by Thomas Piketty*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Åslund, Anders (2007), *Russia's Capitalist Revolution. Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Washington: Petersen Institute for International Economics.